

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ануфриева Л. П.* Международное частное право : учебник. – В 3-х т. – Том 1. Общая часть. – М. : БЕК, 2000. – 288 с.
2. *Вольф М.* Международное частное право. – М. : Гос.изд-во иностр. лит., 16-я тип. треста “Полиграф, книга”, 2008. – 703 с.
3. Міжнародне приватне право : навч. посіб. – 2-е вид., допов. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 416 с.
4. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права : підручник. – Пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
5. *Черданцев А. Ф.* Теория государства и права : учебник для вузов. – М. : Юрайт, 2000. – 432 с.

Огірко Р. С., Рішко М. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (м. Київ)

ПРИНЦИП ТАЛІОНУ І МОРАЛЬ ЯК СПОСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Таліон (від лат. talion, від talio – помста, адекватна злочину, від talis – такий самий). “Смерть – за смерть, око – за око, зуб – за зуб, руку – за руку, ногу – за ногу, опік – за опік, рану – за рану, забите місце – за забите місце” (Вих. 21:24-26). Це правовий принцип покарання, відплати за зло рівним злом, карою, яка була б однаковою із проступком і завданою шкодою. У стародавньому суспільстві таліон був уособленням вищої, майже сакральної справедливості. Одним із перших формулювань таліону були Закони Хаммурапі (близько 1760 років до н.е.), а також Біблія.

Особливості таліону як принципу покарання полягають в тому, що: 1) це правило врегульовує реакцію, тобто дії у відповідь; 2) дії у відповідь повинні бути покаранням порушника справедливості або повинні бути спрямовані на отримання компенсації за завданий збиток; за своїм змістом ці дії зворотні або взаємні: дія у відповідь спрямована проти порушника справедливості: “Як він вчинив зі мною, так і я вчиню з ним, відплачу чоловікові за ділами його” (Притчі 24:29). 4) таліон не тільки спрямований на відновлення порушеної справедливості, він вимагає дотримання справедливості й покарання порушника. Вимагаючи помсти, таліон обмежує її міру, вона повинна бути адекватною злочину й завданому збиткові. Справедливість за таліоном вимагає завжди діяти відповідно до конкретної ситуації, але міра справедливості, яка вимагає адекватності, не залежить від ситуації й від того, хто саме у неї потрапив. Тобто, якість рівності і однакової цінності мають не самі індивіди, а лише їх конкретні вчинки.

Принцип таліону мав у свій час серед стародавніх народів повсюдне розповсюдження. А це означає, що він ґрунтувався на справжній буттєвій основі –

природі людини і людських спільнот, а саме, на їх відчутті і вірі в існування справедливості і рівності та в незмінному і неухильному прагненні їх реалізувати.

Але цей єдиний критерій справедливості – священна однаковість і рівність покарання в кращому випадку була лише формальною рівністю. Вже в Законах Хаммурапі бачимо декілька видів кримінального покарання по принципу талону: коли причиненому злу точно відповідає покарання: “око за око” для авілума; коли рівність проступку і кари здійснюються в ідеї, символічно: сину, який вдарив батька, відрубували руку; і правило “дзеркального” таліону: смерть сина підрядника-будівельника будинку, якщо дах цього будинку провалився і син господаря загинув.

З історичного погляду принцип таліону безумовно був значним кроком вперед у порівнянні із кровною помстою і головною причиною цієї зміни є моральний аргумент, а саме, - відносна моральна зрілість людей цієї епохи, що чітко собі уявляли згубність безкінечного і жорстокого ланцюжка взаємного кровопролиття в роді. Припинення кровної помсти вдалося лише тому, що покарання за таліоном на відміну від кровної помсти, здійснюваної родом і плем'ям потерпілого, брала на себе держава через свої судові і каральні функції.

Цей же моральний аргумент, на наш погляд, стає вирішальним при заміні покарання за правилом “око за око” і “зуб за зуб” на компенсацію заподіяної шкоди відповідним матеріальним еквівалентом. Тобто, при винесенні покарання враховується соціальний статус, який має та чи інша особа. Наприклад, у “Руській Правді” була прямо закріплена заборона на кровну помсту, яку замінили на викуп.

Чому із часом виникає потреба замінити таліон? Більшість науковців вважають, що причиною зміни є зовнішня сторона людського існування, тобто зміни економічного, політичного і правового характеру, класові чи етнічні конфлікти і т.п., які ведуть до зміни правового регулювання. В даному випадку, – до скасування таліону. Це пояснення правильне, але не достатньо обґрунтовує таку загальну закономірність. Адже право – це лише нижня границя моралі. Як зазначав Т. Гоббс, людська природа прагне до реалізації своїх задатків – до свободи, до власності, до щастя, але це є не можливим без морального розвитку людини.

Питання природи, причин, шляхів і форм виникнення моралі є надзвичайно складним. Тому тут лише позначимо пункти, які показують, чому таліон, хоч і був кроком вперед, виявився не спроможним забезпечити навіть із опорою на державу дію принципів справедливості і рівності у відповідь на заподіяне зло. У суспільстві, крім талону, також діє принцип вдячності за надане добро, який породжує потребу відповісти добром на добро. І хоча цей принцип не закріплювався в законі, він, як ми бачимо, суттєво вплинув на еволюцію звичаєвих і правових способів позитивної самоорганізації суспільства.

Сформований на основі первісних уявлень про справедливість, таліон живився зрозумілим прагненням послабити ворога настільки, наскільки він послабив тебе, твоє плем'я, твій рід. На племінних стадіях таліон мав звичаєву форму регуляції людської

поведінки, в якій особа є абсолютно тотожна роду у своїй життєдіяльності й саме тому не схильна помічати ні власної обмеженості, ні змін, що відбуваються навкруги, оскільки її прагнення не перевищують потреби племінного існування. *Існує культ* – єдність людини з світом, невід’ємність її від світу і від інших людей, єдність світовідчуття з іншими, єдність символічної, міфологічної свідомості, який проявляється у феномені “Ми”. І лише тоді, коли людина виступає проти існуючої системи, йде на ризик проти однорідної маси істот, відстоюючи свої вищі за безпосередні інтереси, маючи внутрішнє “Я”, виокремлюється мораль як цінність, з’являється “людина моральна”. Як зазначав Г. Г. Гадамер, ставлення до світу людини, на противагу усім іншим істотам, характеризується якраз свободою від навколишнього світу, людина не покидає навколишній світ, але стає щодо нього у вільне, дистанційоване і автономне відношення [5].

Мораль (від лат. *moralis* – те, що стосується уподобань, *mores* – уподобання) – це зразки побудови взаємин між людьми у суспільстві, виходячи з того, що наш світ ділиться на світ суцього і світ належного – того, що передбачається вимогами моралі, ідеї добра, але ще не реалізованого.

Внаслідок цього людська особистість одночасно перебуває як би у двох вимірах: внутрішньому і зовнішньому, в якому знаходиться в сфері дії права й інших зовнішніх, в т.ч. природних і суспільних об’єктивних детермінантах. А внутрішній світ людини – це її оцінка себе і світу, її сенси життя й ідеали, життєві принципи і цілі. Це той простір, де виценазоване на основі своїх совісті і серця, віри і розуму людина має реальну можливість реалізуватись, обмежуючи себе, керуючи собою, будучи незалежною щодо зовнішнього світу.

За визначенням українських авторів П. А. Козляковського і А. П. Козляковського “мораль – це ціннісно-імперативна форма регуляції суспільних відносин і поведінки людини на базі глибокої особистої, суб’єктивної, безкорисної мотивації, яка ґрунтується на повазі до моральних цінностей та обов’язку” [1, с. 66].

До цього, на наш погляд, слід додати зауваження, що не кожна оцінка і не кожна норма чи правило є моральними. Моральними, тобто тими, що належать до моралі як найважливішого аспекту оцінки нашого світу, включені лише норми і цінності, які скеровують людину до добра, до доброчинності, доброчесності, милосердя і в кінцевому рахунку, – до пізнання і здійснення свого вищого смислу життя.

Мораль – першооснова духовно-практичного життя і в цій якості вона являє собою істину, яка ніби світиться з середини і дається ніби в готовому вигляді, містить етичну стратегію поведінки, сформульовану за контрастом і на противагу звичаєвим засадам первісного, доцивілізаційного ладу життя, який тримався на двох фундаментальних принципах: 1) початковому, безумовному поділу людей на “своїх” і “чужих”; 2) колективної відповідальності індивідів у межах родової спільноти. Мораль задає перспективи, в яких радикальним чином знімаються обидва ці принципи. За

контрастом з ними: 1) формулюється рівність людей незалежно від їх племінної приналежності; 2) затверджується принцип індивідуальної відповідальності за суспільну поведінку.

Але, як свідчить загальна історія держави і права, реально людині і людським спільнотам це виявилось не до снаги. Реальні історичні зміни у розвитку моралі і права стали можливими лише після того, як було проголошено: “Ви чули, що було сказано: Око за око, зуб за зуб. А я кажу вам: Не противтеся злому” (Мат. 5:38-39); “Ви чули, що було сказано: Люби ближнього свого і ненавидь ворога свого. А я кажу вам: Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас” (Мат. 5:43-44).

Процес рішення проблеми переходу від принципу таліону через моральне самовдосконалення людей і народів до нового типу права і моралі триває.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Козляковський П. А., Козляковський А. П.* Етика. Етика права. Етика юридичної діяльності : Курс лекцій / за ред. П. А. Козляковського. – Миколаїв : Вид-во “Дизайн і поліграфія”, 2012. – 400 с.
2. *Малахов В. А.* Етика: Курс лекцій. – 6-те вид. – К. : Либідь, 2007. – 158 с.
3. *Право, мораль, релігія: історичні зв'язки та сучасність : матеріали 2 курсантсько-студентських наукових читань.* – Івано-Франківськ : Надвірнянська друкарня, 2011. – 424 с.
4. *Тищик Б. Й.* Історія держави і права країн Стародавнього Світу : підручник / за ред. Б. Й. Тищика. – Львів : Сполом, 1999. – 187 с.
5. *Трансцендентальна антропологія і практична філософія / пер. з нім. В. Приходька.* – Дух і літера, 2010. – 348 с.

*Осецький С. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОРОЗУМІННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ГЕРМЕНЕВТИКО-ЛІНГВІСТИЧНОГО ПІДХОДУ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Герменевтико-лінгвістичний підхід являє собою вихідну аксіоматичну ідею про необхідність дослідження явищ соціальної дійсності крізь призму загальних закономірностей розуміння та інтерпретації мовних знаків, що ними ці явища позначаються, який зумовлює загальну стратегію дослідження, відбір досліджуваних фактів та інтерпретацію результатів дослідження.

У сучасній Україні водночас із радикальними перетвореннями в усіх сферах її суспільного життя поступово зазнає певної трансформації й правовий менталітет професійних юристів. Це знаходить прояв, зокрема, у поширенні серед них уявлень